

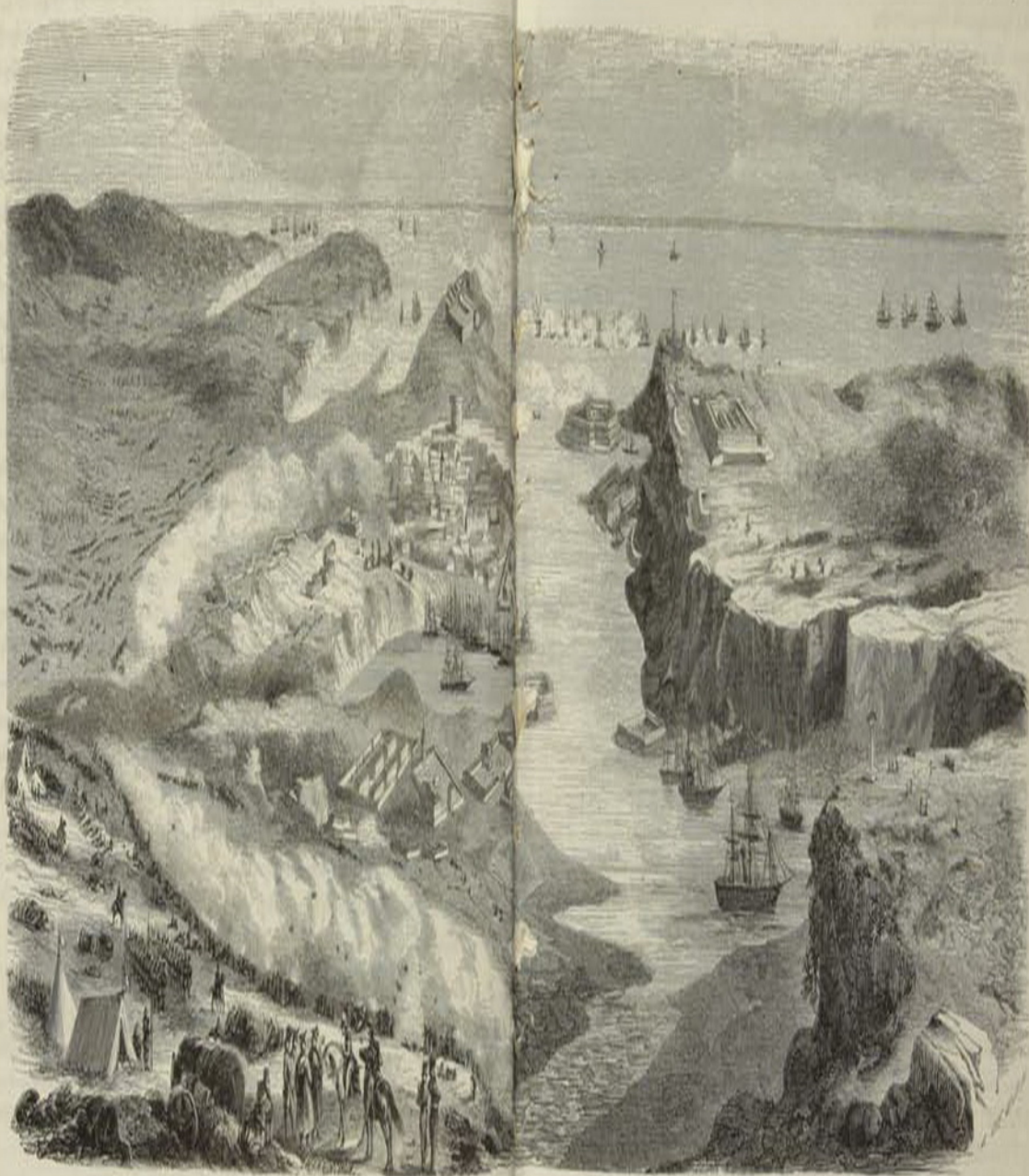
F. S. 1840.

MONTAGNE DU MASSIS.

Երազայի մէջ մէկ տեղ մը լիայ որ անուր այնչափ տեղ
լուի այս միջոցի ամենուն ինքնէն՝ ինչպէս այս քաղաքին
անունը. վասն զի նոն քաղաքը է այն անուր տեսարանը՝

որուն մէջ աշխարհիս շրջա մեծամեծ տեղութիւն
պայի ու ձախոյ ազազայ բազլին վրայ օտարապէս
մարտաբնական կը կրուրտին իրարու նստ: Եւ
նոտուպոյիս բոսեր է այս քաղաքը (նունըն Սե-

վաթովոյ) իրեն սերատուի կամ ոգոտափառ քաղաքի
քաղաք. բայց տեղացիք, այս ինքն Իրիմու Քաթրենը
Ազ-նար կրտե, որ Սպիտակ ժայռ կրնանով. վասն



Մարտաբնական, որ է Սպիտակ

զի բոլոր քաղաքին շրջա զին ներմակ ազազայ քաղաքին
բոլորովին շրջա անունը, այնպէս որ այնուս եղանակին նա-
զիս ինչ քիչ մը կրկնաւրտան վայրի խոտերով ու ջած բու-
սիներով մայրաքաղաքով: Նոյնք որ Քրիստոսի բուսականէն վնց

նարիւր տարի առաջ նոն զազազայն զնայած են
Քրիստոսիս զիւր էին, որ ջամաք կրդի բոսէ է. եւ
սոն քաղաքին տեղանքնը զիւր կրտեանէն բո-
Քրիստոս քաղաքը աշխարհիս էր 694ին Յունացի

կայսրը՝ իր անգրորեանցը նստար. որ բնական
տարի ետքը ազազայն աշխարհէն ու արոր
բայց Քրիստոսացոց զիւր ուսնեալով՝ տեղե-
նոցն կրկին խափրուով: Հոն աշխարհում էր

նոյն տունները ետեա իր նայազի քաղաքաւոր Վար-
դան, որ մեծամեծ ծառայութիւններ կրած էր կայսեր: Դա-
զազայն զիւր աշխարհական բնութիւն իրենց, եւ նոտա-
կանութի զորացը խաղերով՝ մինեւ ի նոտանգեալով

քննելու գնումը: — Մենք Վլադիմիր՝ Ռուսաց քաղաքը՝ պաշարեց ու առաւ այս քաղաքը 988ին, եւ ոմանք կրսեն քէ հոն բնդունեցաւ նաեւ քրիստոնեական հաւատքն ու մկրտուեցաւ. յետոյ նորէն Յունաց բողոց քաղաքն ու քաշուեցաւ: Քերսոն Յունաց ձեռքէն ձեռնփոխուեցաւ, եւ շատ յարձակմանց դիմանալէն ետքը՝ Թաթարներէն առնուեցաւ որ մէջի բոլոր հարստութիւնը կողոպտելէն ետեւ կրակ տուին այրեցին տները, մնացածն ալ հիմնադատակ քանդեցին: Անոր աւերակներովը շինուած է հիմակուան Սերաստուպոլսոյ մէկ մասը, եւ շատ մը գեղեցիկ մարմարիոնէ սիւներ ու խարիսխներ առնուած են տգիտութեամբ ու հասարակ քարի տեղ պատ շինելու գործածուած:

Սերաստուպոլսոյ ծոցը՝ հարաւէն դէպ ի արեւելք ցամաքին մէջ երկրնցած է մինչեւ չորս մղոն տեղէն աւելի, եւ լայնութիւնը՝ բերնին մօտ մէկ քառորդ մղոն է, իսկ ներսի ծայրը՝ ուր որ Զօրնայա (Սեաւ գետ, բարարերէն Ուլու-էօզէն) ըստած ջուրը կըբախի, 400 ոտնաչափ լայնք ունի: Ծովեզերքը՝ ծոցին հիւսիսային կողմը սաստիկ սեպաձեւ ու բարձր է, բայց հարաւային կողմը ուրիշ չորս հատ մանր ծոցեր ալ կըբաժնուի, այլ եւ այլ ժայռերով իրարմէ գատուած. մէկը Հրազինուց ծոց կըսուի, երկրորդը՝ Նաւահանգիստ վաճառուց, երրորդը Զինուորական նաւահանգիստ, եւ չորրորդը Նորոգութեան ծոց:

Նաւահանգստին բերանը 60էն մինչեւ 80 ոտնաչափ խորութիւն ունի, եւ երկու հատ լապտեր կայ՝ զիշերը նաւերուն լոյս տուող. այս լապտերներն այն կերպով շինուած են որ երկուքին լոյսը մէկտեղ խառնուած գիծը կըցուցնէ քէ նաւերն ուսկից ներս պիտի մտնեն: Գլխաւոր բերդերը չորս հատ են. երկուքը դէպ ի հիւսիս, այս ինքն Աղեքսանդրեան ամրոցն է Մեծ պատնէշ. երկուքն ալ դէպ ի հարաւ, այս ինքն Մարտկոց Կոստանդնիլի է Մարտկոց Նիկողայոսի: Այս բերդերը ձեռնակ ու փխրուն քարէ մը շինուած են որ ինքիման ըստած հին քաղաքին աւերակներուն քովերէն կեցին, եւ իրենց կակղութեանը պատճառաւ ումբերու դէմ լաւ կըդիմանան:

Բուն քաղաքը զինուորական նաւահանգստին ու վաճառուց նաւահանգստին մէջտեղը շինուած է, զրեքէ բոլոր քարաշէն, եւ անկանոն կերպով մը լեռան վրայ աստիճան աստիճան կերելայ: Դրսի տեսքը գեղեցիկ կըսեպուի՝ տներուն ու պարտեզներուն խառն ըլլալուն համար: Վերէն վար մէկ փողոց մը ունի գլխաւոր՝ Կատարինեան

փողոց ըստած, լայն ու աղուոր: Քաղաքին վերի ծայրն է զրքատունը, որ աշտարակի ձեռով կերելայ. անոր մօտ է նորաշէն հոյակապ եկեղեցին՝ Արէնքի մէջ եղած Թեսէոսի տաճարին ձեռովը: Քաղաքին հարաւային կողմը ծառատունկ մը կայ որ քաղաքացւոց զբօսարանն է. բայց բնակիչները ծովու վրայ նաւակներով զբօսնուլն ու ծովեզերքը պտըտիլը աւելի կը սիրեն: Իրենց բիւր քառասուն հազար կըսեպուի. զրեքէ ամենն ալ ուս, եւ մեծ մասը զինուորական ու նաւաստի:

Սերաստուպոլսոյ հետ ստեպ յիշատակուած Խրիմու տեղերէն գլխաւորներուն վրայ ալ քանի մը խօսք ըսենք:

Պալլադա քաղաքը Սերաստուպոլսէն տասիւրէք հազարմերքի չափ հեռու է: Բնակիչները զրեքէ ամենն ալ յոյն են՝ երկուհազարի մօտ, եւ պարտական են 500 հոգւով ձեւացած գունդ մը զինուոր պահել միշտ իրենցմէ՝ ծովեզերքին պահպանութեանը համար: Նաւահանգիստը շատ գեղեցիկ է՝ երեք կողմէն բարձրաբերձ լեռներով պատած ու միշտ ապահով եւ հանդարտ: Ամրոց մը ունի խիստ հին՝ Մեծին Միհրդատայ արշաւանացը դէմ շինուած. եւ անոր մէջ հայկական եկեղեցւոյ մը աւերակ կայ: Քաղաքին մէջ ալ առնուով շատ մարդ կայ եղեր մեր ազգէն, եւ սուրբ Յովնանէս անունով եկեղեցի մը ունին եղեր:

Կէօզէվ կամ Կէօզէվէ, հին անունովը՝ Եպատորիա (ոռսերէն Նովիարոբիա) հինգհազար բնակիչ ունեցող քաղաք է Խրիմու հիւսիսային արեւմրտեան կողմը: Նաւահանգիստը ազատ ու բաւական բանով. շէնքերը հասարակ, եւ բնակչաց մեծ մասը բարար, մնացածը յոյն, հայ եւ հրեայ: Հայերը հարիւր տնտրի չափ են, եւ վաճառականութեան կըպարապին: Ծովեզերքը՝ մինչեւ Ալմա գետին քով՝ շատ բարեբեր եւ արօտով ծածկուած է:

Պաղչէսարայ, հին ատենի Թաթար խաներուն արօտանիստ քաղաքն է՝ Զիւրիք-սու գետին վրայ հովտի մը մէջ շինուած եւ գեղեցիկ պարտեզներով զարդարուած: Բնակիչները տասը հազարի չափ են, զրեքէ ամենն ալ բարար, որ 52 հատ մզկիթ ունին, եւ բաւական լաւ գործարաններ՝ սելի (սահրիյանի), դանակի, հողարափի եւ ուրիշ ասոնց նման ձեռագործներու: Թաթար խաներուն պալատը մինչեւ հիմա կեցած է՝ գեղեցիկ պարտեզներով, աղբիւրներով, բնակարաններով ու

շիրիմներովը, եւ Ռուսաց տերութիւնը մասնաւոր հոգ ունի վրան որ լաւ պահուի՝ չաւրուի: — Թաքարաց ժամանակը երեքհարիւր տնուորի չափ Հայ կայ եղեր այս քաղաքիս մէջ, իսկ հիմա քսան տնուորէն աւելի չեն:

Առ այժմ այսչափ համառօտ տեղեկութիւն մը

միայն տուինք արեւելեան պատերազմին գլխաւոր տեսարանին վրայ. աւելի ընդարձակին փափաքողները կրնան կարդալ բարեյիշատակ Բժշկեան Հ. Մինաս վարդապետին ճանապարհորդութիւնն ի Լեհաստան եւ ի Ռուսաստան:

Գ. ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ.

ՅՐԱՆՔԻՆ. (Շարայարութիւն.)

Ծնողք իրենց զաւակացը ինչ ժառանգութիւն որ կրնան բողուլ՝ անոնց մէջ ամենէն պատուականը իրենց բարի բարի բնաւորութիւններն ու յատկութիւններն են. իրենց առողջութիւնը, խելքը, բարեպաշտութիւնը, առաքինութիւնը: Ֆրանքիին բարեբաղդութիւնն էր որ առողջ, աշխատասէր, խելացի եւ առաքինի ծնողաց որդի գտնուեցաւ: Հայրը մինչեւ ութսունուինը տարի ապրեցաւ, մայրը ութսունուչորս. եւ ինքն անոնցմէ սորվեցաւ ամեն բանին վերջը մտմտալու եւ ամեն բանէ խելք սորվելուն արհեստը: Բնութեամբ կրակոտ ու կրքոտ էր, եւ սակայն մեկը չէ եղած որ անոր պէս ինքիւ վրայ տիրել սորված ըլլայ: Այս բանիս համար վեց տարեկան ատենը այնպիսի խրատ մը լսեց որ բոլոր կենացը մէջ մտքէն չելաւ: Տօնի օր մը գրպանը քիչ մը ստակ դրած՝ դուրս ելաւ որ քանի մը խաղալիք գնէ. ճամբուն վրայ պզտիկ տղայ մը պատահեցաւ իրեն որ ձեռքը սուլիկ (ըսլըզ) մը ուներ ու փչելով կը զուարճանար: Ֆրանքիին գմայեցաւ այն գործիքին սուր ու վառվռուն ձայնին. բոլոր ունեցած ստակը տուաւ, գնեց սուլիկն ու մեկէն տուն դարձաւ, սկսաւ փչել ու փչել, տնեցուց գլուխը ճարեցընել: Հարցուցին իրեն եղբայրները, քոյրերը, ազգականները քե՛ « Բանի՞ով առիք այդ անտանելի խաղալիքը. » պատասխան տուաւ քե՛ « Ունեցած ստակս բոլոր տուի: — Ափսոս քեզի, ըսին ամենքը մեկ բերան. այնչափ ստրկով տասը հատ այդպիսի սուլիկներ սրինգներ կրնայիր գնել, եւ ուրիշ այս այն աղուոր աղուոր խաղալիքները: » Այն ատեն մտմտութեամբ առաւ գինքը, դոջացաւ ըրածին, ու ալ սուլիկէն համ չառաւ. անկէց ետքը միտքը դրաւ որ երբ սաստիկ կերպով բանի մը փափաքիմ, առաջ հասկընամ քե՛ ինչ չարժէ, որպէս զի՝ սուլիկը գնելուս պէս՝ նորէն

չցալիմ: Եւ այս առաջադրութեանը վրայ մինչեւ ի մահը հաստատ կեցած՝ ինչ բանի ալ ետեւէ իյնալ ուզէր՝ կըսէր ինքնիրեն. « Սուլիկին շատ զինչ տանք: »

Տասը տարեկան եղած ատենէն սկսաւ հօրը գործարանին մէջ ճրագ բափելու աշխատիլ. բայց այն արհեստէն համ մը չէր աւներ, վասն զի իր արբուն մտածութեամբը կուգէր անդադար նոր բան ընել, նոր բան տեսնել, նոր նոր բաներ սորվիլ. ասոր համար նաւաւարութեան վիճակը շատ փափաքելի բան երեցաւ իրեն: Հայրը զինքը այս մտքէն դարձընելու համար ուրիշ շատ մը արհեստներու դրաւ, այս ինքնհիւսան, որմնադրի, ապակագործի, ճախարակագործի եւ ուրիշ այսպիսի ձեռագործներու քով. տղան ալ շատ բան սորվեցաւ անոնց ամենէն, ու խելքը սրուեցաւ, ձեռքն ալ գործիք բանեցընելու վարժեցաւ. բայց այնչափին ալ զոհ չէր: Վերջապէս վիճակ մը գտաւ իրեն որ սրտին ուզածն էր: Կարդալու վրայ խիստ մեծ սէր ուներ. հօրը ունեցած գրքերը բոլոր կարդաց, անոնց մէջ ալ Պլուտարքոսն ու Ռոպինսոնը իր մտքին ու բաղձանացը շատ յարմար եկան. անկէց ետքը ինքն ալ ունեցած քիչ մը ստակը գրքեր գնելու տուաւ: Հայրն ալ այս տեսնելով, նաւաւարութեան փափաքէն ալ զինքը բոլորովին պաղեցընելու մտքով, առաւ գինքը 1718ին տպագիր ըրաւ իր Յակոբ որդւոյն քով, այսու դաշամբ որ ուրը տարի կերակուրը այն տայ Բենիամինին, եւ իններորդ տարին գործաւորի վարձատրութիւն ալ կապէ:

Ֆրանքիին քիչ ատենէն շատ վարպետ եղաւ՝ բնական ճարտարութեամբն ու անխոնջ աշխատութեամբը: Յորեկը կաշխատէր, ու զիշերուան մեկ մասը գիրք կարդալով ու բան սովորելով կան-